

Zhvillimi i bashkëpunimit rajonal në kuadër të integrimit evropian, një parapërgatitje menaxheriale drejt globalizimit

Teuta NUNAJ¹

Abstrakt: Në këto kohë zhvillimesh ku shtetet e Ballkanit Perëndimor, po punojnë individualisht për të plotësuar kriteret për integrim, të caktuara nga Bashkimi Evropian, duhet që së bashku të punojnë për të qenë aleatë të qëndrueshëm, të besueshëm dhe me politika ekonomike dobiprurëse për njëri-tjetrin. Të qenurit e këtyre shteteve në të njëjtën rrugë dhe me të njëjtat aspirata evropiane, mundëson më shumë siguri dhe stabilitet në rajon, njëkohësisht krijon hapësira të reja për rritjen e bashkëpunimit edhe në fushën ekonomike, që do të ndikonte drejtpërdrejt në përmirësimin e ekonomive të tyre. Një nga politikat e ndjekura nga BE-ja, kundrejt shteteve të BP-së, është krijimi i një zone të tregtisë së lirë mes këtyre shteteve, që të përftojë lehtësira tregtare mes tyre. Kjo politikë gjen aplikim në zbatimin e Marrëveshjes së CEFTA-s, veprimi i së cilës duhet të shërbejë si faktor stabilizues dhe element i parë integruar drejt bashkëpunimit ekonomik me Tregun e Përbashkët Evropian, i cili mund të shërbejë edhe si barometër drejt tregjeve globale për shtetet e Ballkanit Perëndimor. Roli i ekonomisë është i ndjeshëm dhe si urë stabiliteti, bashkëpunimi dhe respekti reciprok duhet të jetë tipari udhëheqës për menaxhimin e raporteve ekonomike mes shteteve të Ballkanit Perëndimor. Në këtë studim, do të vërtetojmë hipotezën se: “Ekonomitë rajonale nuk mund të përfsihien suksesshëm në ekonominë globale, nëse nuk zhvillojnë një bashkëpunim rajonal të qëndrueshëm mes tyre në kuadër të integrimit në BE-së”.

Fjalë kyçe: bashkëpunim ekonomik, bashkëpunim rajonal, menaxhim, globalizëm, integrim.

¹ Doktorante pranë Universitetit Evropian të Tiranës dhe pedagoge pranë Shkollës së Lartë Universitare “Luarasi” teuta.nunaj@gmail.com

Abstract: *The Western Balkan countries are working individually to meet the criteria for integration, set by the European Union, instead they should work together to be allies of sustainable, reliable and to provide economic policies that would be beneficial for each other. The fact that all these countries are in the same street, and with the same European aspirations make possible the creation of more security and stability in the region and new space for increased cooperation in the economic field, which will directly have an impact in the improvement of their economies. One of the policies followed by the EU states, versus Western Balkan, is the creation of a free trade area, between these countries, to benefit trade facilitation between them. This policy finds application in the implementation of the CEFTA Agreement, which action should serve as a stabilizing factor and the first element of integration to economic cooperation with the European Common Market, which can serve as a barometer for countries to global markets of Western Balkan. The role of the economy is sensitive and even as a stability bridge, cooperation and mutual respect should be the leading feature for managing economic relations between states of Western Balkan. In this study, we will prove the hypothesis that: the regional economies cannot be included successfully in the global economy if it is not developed a sustainable regional cooperation between them in the EU integration framework.*

Keywords: *economic cooperation, regional cooperation, management, globalization, integration.*

1. Hyrje

Për të realizuar suksesshëm rritjen ekonomike në rajon, me një përqaasje drejt evropianizimit dhe me synim afatgjatë integrimin në ekonominë globale, nevojitet forcimi i bashkëpunimit ekonomik rajonal, që shtetet ta shohin njëri-tjetrin si partner brenda të njëjtit sistem ekonomik të bazuar mbi lirinë e tregut dhe respekt të ndërsjelltë. Ky lloj bashkëpunimi, i vendosur dhe i zhvilluar mbi bazën e mirëkuptimit dhe vullnetit të lirë mes shteteve, do të ofronte mundësinë të ishte më jetëgjatë dhe më dobiprurës për ekonomitë dhe vendet e Ballkanit Perëndimor, të cilat në dy dekadat e fundit kërkojnë t'u bashkohen ritmeve evropiane dhe më tej atyre globale.

Zhvillimi kompleks i ekonomisë evropiane dhe asaj globale, ka dëshmuar dhe ka ofruar modele për domosdoshmërinë e funksionimit mbi bazë mirëkuptimi dhe vullneti të lirë të aleancave ekonomike dhe politike, të cilat mes shteteve të BP-së janë ekzistente. Nëse kriteret e vendosura nga vetë aleanca respektohen me rigorozitet, zbatimi i këtyre lidhjeve me qëllime dhe veprime të përbashkëta, mund të ofrojë jo vetëm stabilitet politik, por edhe ekonomik në zonën më problematike të Evropës, duke ofruar në këtë mënyrë për brezat një gadishull stabil dhe jo më vendin shkëndijë për konflikte etnike.

Ky studim synon t'i përgjigjet *pyetjes kërkimore*: Pse bashkëpunimi rajonal është themelor për zhvillimin e Ballkanit Perëndimor në kuadër të integritimit evropian?

Në këtë punim kërkimor, analiza ndahet në tre pjesë:

Në *pjesën e parë*, shtjellohen raportet bashkëpunuese mes shteteve të Ballkanit Perëndimor, marrëveshjet mes tyre, duke nxjerrë në pah avantazhet dhe efektet e mundshme potencialisht negative të këtij bashkëpunimi dhe si ndikojnë ato tek ekonomitë e vendeve të rajonit.

Në *pjesën e dytë*, vazhdohet me shqyrtimin e perspektivës evropiane të rajonit në kuadër të integritimit në Bashkimin Evropian. Përqëndrimi i analizës do të bëhet tek arsyet se përse në

ekonominë rajonale duhet të zbatohen rregullat e menaxhimit, të aplikuara në biznes.

Në pjesën e tretë, përqëndrimi është te përgatitja, që duhet të bëjë ekonomia rajonale drejt procesit të globalizimit, ku fokusi do të jetë te rruga që duhet të ndjekë bashkëpunimi rajonal për integrimin global të ekonomisë rajonale ballkanike.

Metodologjia: Qasja e përgjithshme që u përdor për këtë punim studimor ka të bëjë me kombinimin e të dhënave të marra prej një literature me libra të autorëve të ndryshëm bashkëkohor, studime, artikuj shkencorë dhe nga shqyrtimi i raporteve të institucioneve shqiptare dhe ndërkombëtare. Njëkohësisht janë shfrytëzuar statistikat zyrtare të CEFTA-s. Fillimisht punimi ndjek një natyrë narrative, ku përshkruhen marrëdhëniet e bashkëpunimit ekonomik mes vendeve të Ballkanit Perëndimor përgjatë procesit të tyre të integritimit në Bashkimin Evropian. Analizimi i rolit të menaxhimit në ekonominë rajonale, zë një vend të rëndësishëm në studim, ku adresohen veprimet prioritare sesi duhet të veprojë ekonomia rajonale që të jetë e sukseshme në tregun rajonal, evropian dhe më tej global. Në studim është aplikuar *Metoda krabasimore*, e cila bën ballafaqimin e zhvillimit të tregtisë së vendeve të Ballkanit Perëndimor nëpërmjet CEFTA-s për periudhën nga viti 2010 deri te mesi i vitit 2014.

2. Zhvillimi i bashkëpunimit mes shteteve të rajonit në kuadër të integritimit evropian

Ajo çka në literaturën e sotme e gjejmë gjerësisht të shprehur si Ballkani Perëndimor (BP), duhet të kuptojmë një term të ri, të përdorur fillimisht nga Bashkimi Evropian (BE), që përfshin ish-vendet komuniste në Gadishullin e Ballkanit: Shqipërinë, Bosnje dhe Hercegovinën, ish - Republikën Jugosllave të Maqedonisë, Kosovën,² Malin e Zi dhe Serbinë, (European Commission, n.d., parag. 2). Në dekadën e fundit, raporti dhe marrëdhëniet mes këtyre shteteve morën një dimension të ri dhe u zgjeruan në kuadër të Procesit të Stabilizim Asocimit (PSA), që këto vende kishin me BE-në. Po kështu, perspektiva e BP-së ishte dukshëm drejt Evropës së bashkuar, e cila filloi të përbënte edhe bazën e një lidhjeje të ndërsjelltë mes këtyre shteteve.

Por, që kjo marrëdhënie e re të funksiononte dhe të ishte e suksesshme, në themel të bashkëpunimit ekonomik mes shteteve të BP-së, duhej të vendosej partneriteti, reciprociteti dhe konsensusi, sepse vetëm atëherë institucionet e këtyre vendeve, do të mund të maksimalizojnë funksionin e tyre mbi ligjin e të drejtës dhe do të forconin zbatueshmërinë e normave të vendosura nga Marrëveshja e CEFTA-s (Central European Trade Agreement). Vetë CEFTA, “është një marrëveshje gjithëpërfshirëse e tregtisë së lirë, ... midis vendeve të Evropë Juglindore, jo anëtare të BE-së, që ka për qëllim liberalizimin e plotë të tregut në rajon, si dhe trajtimin e barrierave të ndryshme jotatimore për tregtinë. ... Marrëveshja përcakton një kornizë për bashkëpunim dhe sistem arbitrazhi për zgjidhje efikase të kontesteve” (Delegacioni i Bashkimit Evropian në ish – Republikën Jugosllave të Maqedonisë [DBE] (n.d.), parag 1).

Ku me *Zonë të Tregtisë së Lirë*, do të kemi parasysh zonën ku “hiqen të gjitha barrierat tregtare nëpërmjet shteteve anëtare. Mallrat dhe shërbimet tregtohen lirisht” (Czinkota, Ronkainen, Moffet, 2010:260). Tipar dallues në këtë zonë, është se nuk zbatohen taksa apo barriera tatimore diskriminuese ndërmjet shteteve anëtare të zonës, njëkohësisht vendet anëtare janë të pavarura, që të vendosin vetë për politikën tregtare, që ato duhet të ndjekin me shtetet jo anëtare të zonës.

² Ky emërtim legjitimohet në bazë të Rezolutës 1244/1999 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së dhe mbi Opininionin e Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë mbi deklaratën e Pavarësisë së Kosovës.

Marrëveshja e re e CEFTA-s, hyri në fuqi në vitin 2007, dhe në të aktualisht bëjnë pjesë të gjitha shtetet e BP-së dhe Moldavia. Pas anëtarësimit në BE, Sllovenia (2004), Bullgaria (2007), Rumania (2007) dhe Kroacia (2013) nuk janë më pjesë e CEFTA-s. Synimi i kësaj marrëveshjeje ishte: “të krijojë një zonë rajonale të tregtisë së lirë me më shumë se 90% të tregtisë totale dhe praktikisht të gjithë tregtinë e mallrave industriale të liberalizuar, si dhe një sistem të vetëm të thjeshtuar të rregullave që do ta bëjnë më të lehtë tregtinë brenda rajonit.” Marrëveshja përfshin edhe dispozitat në fushën e harmonizimit të rregullave, standardeve teknike, të shërbimeve, të konkurrencës, prokurimit të qeverisë dhe mbrojtjen e të drejtave të pronësisë intelektuale” (Komisioni Evropian, 2008, parag. 5) Ajo zëvendëson rrjetin e 32 marrëveshjeve bilaterale të tregtisë së lirë në rajon. (DBE, n.d., parag. 1).

Por, që marrëveshja e CEFTA-së të realizohet ashtu siç edhe është planifikuar, është e nevojshme që “Përfitimi nga tregtia e lirë dhe stabilizimi i kurseve të këmbimit të realizohen, dhe kjo ndodh vetëm nëse vendet janë të gatshme të lëshojnë diçka nga pavarësia dhe autonomia e tyre” (Kristo, 2004:77). Zbatimi i plotë i Marrëveshjes CEFTA mundëson shmangie të arbitraritetit dhe do ndihmonte në realizimin e qëllimit final, rritjen e ekonomive tona kombëtare dhe të asaj rajonale në tërësi, e cila përkthehet në mirëqenie për popujt e rajonit dhe stabilitet ekonomik e më tej politik, për rajonin dhe më gjerë.

Në vitet në vijim, bashkëpunimi mes shteteve të BP-së është rritur dhe në kuadër të CEFTA-s, që nga 1 prill 2014, Serbia, Shqipëria, Mali i Zi dhe Ish-Republika Jugosllave e Maqedonisë kanë filluar zbatimin e Konventës Rajonale për rregullat preferenciale të origjinës Pan-Euro-Med. Vlera e transaksionit po përdoret gjithnjë e më shumë për qëllime të vlerësimit edhe pse ankesat në lidhje me përdorimin e çmimeve të referencës vazhdojnë. (Komisioni Evropian, 2014:68).

Krahas CEFTA-s, në Ballkanin Perëndimor funksionon edhe Këshilli për Bashkëpunimin Rajonal (KBR), i cili është lançuar më 27 dhjetor 2008, në takimin e ministrave të Punëve të Jashtme të Procesit të Bashkëpunimit të Evropës Juglindore (PBEJL). “Detyrat kryesore të KBR-së janë të prezantojnë rajonin, të asistojnë PBEJL, të monitorojnë aktivitetin rajonal, të ushtrojë leadershipin në bashkëpunimin rajonal, të sigurojnë një perspektivë rajonale në dhurimin e asistencës sipas Instrumentit të Para-Anëtarësimit (IPA) të BE-së dhe rritjen e suportit të shoqërisë civile në aktivitetet e rajonit” (Svilanovic, n.d., parag. 3). Po kështu, është e rëndësishme të theksojmë, funksionin shumë të rëndësishëm të KBR-së në bashkëpunimin rajonal ku “roli i saj kryesor është të gjenerojë dhe të koordinojë projektet e zhvillimit të një karakteri të përgjithshëm rajonal, në të mirë të secilit pjesëmarrës individual dhe krijimin e një klime të përshtatshme politike në zbatimin e tyre” (Svilanovic, n.d., parag. 4).

Avantazhet që mundëson bashkëpunimi rajonal për shtetet e BP-së janë:

1. Rritet integrimi i rajonit, gjë e cila sjell stabilitet ekonomik dhe politik të tij.
2. Rrit mundësinë e gjithëpërfshirjes së shteteve të BP-së, si element bazë për bashkëpunim.
3. Rrit dimensionin e zhvillimit të tregjeve rajonale, duke krijuar tregje të reja për vetë vendet e BP-së dhe hapësira të reja për bashkëpunimin e tyre me shtetet fqinjë jashtë BP-së.
4. Rrit nivelin e sigurisë së rajonit, që çon në garantimin e paqes dhe stabilitetit, në funksionimin e marrëdhënieve reciproke me bazë partneriteti, në rritjen e besimit dhe të bashkëpunimit me luftën ndaj kimit të organizuar, trafikëve dhe qarkullimit të parave të pista.
5. Krijimin e një rajoni të përparuar ekonomik, që do të ulte efektet ekonomike negative të tij, si p.sh. emigracioni, papunësia, varfëria etj.

6. Do të ndihmonte vendet e rajonit në vazhdimin me sukses të proceseve integruese në BE.
7. Një ekonomi rajonale e konsoliduar, ndihmon në mënyrë të drejtpërdrejtë në lehtësimin e liberalizimit të ekonomive kombëtare të rajonit.

Disavantazhet e bashkëpunimit rajonal për shtetet e BP-së janë:

1. Qenia pjesë e Zonës së Tregtisë së Lirë, obligon shtetet anëtare të kryejnë transferimin e kompetencave, të strukturat që menaxhojnë dhe suportojnë zbatimin e marrëveshjes, duke vështirësuar kështu, konsensusin për një politikë të përbashkët tregtare mes shteteve të rajonit (por jo me shtetet jo anëtare të marrëveshjes), gjë e cila bën që shtetet anëtare të lëshojnë pavarësi dhe autonomi nga e tyrja, duke ia deleguar bashkëpunimit rajonal.
 2. Rënie ekonomike e një shteti, ndikon drejtpërdrejt edhe në ekonomitë e shteteve të rajonit, sepse bëhet transmetimi zinxhir i krizës.
 3. Rënie e produktit dhe rritja e papunësisë në një shtet, e shtrin efektin edhe në shtetet e tjera me të cilat ai bashkëpunon, sepse produkti do të mungojë në tregun rajonal dhe niveli i tregtisë dhe të ardhurave do të ulet, ndërsa papunësia e lartë ul konsumin.
- Ndërsa, “për Shqipërinë, bashkëpunimi rajonal shkon përtej shprehjes së vullnetit politik të fqinjësisë së mirë. Ai merr kuptim nëpërmjet përpjekjeve për krijimin e një infrastrukture të përbashkët rajonale, heqjes së gjithë barrierave jofizike të lëvizjes së njerëzve, mallrave e kapitaleve, rritjes së shkëmbimeve, njohjes më mirë të njëri-tjetrit dhe angazhimit të përbashkët në ndryshimin e imazhit të rajonit, për ta bërë atë një treg tërheqës dhe konkurrues” (Ministria e Punëve të Jashtme [MPJ], n.d., parag. 6).

3. Perspektiva evropiane e shteteve të Ballkanit Perëndimor

Individualisht, vendet e BP-së, i filluan marrëdhëniet e bashkëpunimit drejt integritimit me BE-në më shumë se dy dekada më parë. Por pas luftërave etnike mes shteteve të ish-Jugosllavisë, BE-ja ofroi një qasje të përbashkët për këto vende, me ndryshime nga procesi integrues i vendeve të Evropës Lindore dhe Qendrore (EQL). Vetë procesi i “integritimit në Bashkimin Evropian nënkupton, në radhë të parë, përafrimin dhe përqafimin e vlerave themelore mbi bazën e të cilave është ndërtuar dhe jeton ky organizëm i madh ndërshtetëror” (Nunaj, 2013:159) dhe vendet e BP-së e vendosën objektiv të tyre integrimin në BE. Përpos aspiratave evropiane të shteteve ballkanike, duhet thënë se “deri në vitin 1999, BE-ja nuk kishte një strategji të qartë për këtë rajon, por konkluzionet e takimit të Këshillit Evropian në prill të atij viti rekomanduan fillimin e një procesi të ri asociimi. Që prej asaj kohe BE-ja është përkushtuar të ndryshojë imazhin e Ballkanit” (Bogdani, Loughlin, 2004:36). Zhvillimi i marrëdhënieve të BE-së me vendet e BP-së, do të fillonte një stad të ri dhe do të përshkruhej përmes Procesit të Stabilizim-Asociimit (PSA), proces i cili në krahasim me vendet e EQL-së, iu shtua elementi *stabilizim*, pikërisht me synimin për rivendosjen e stabilitetit në rajon dhe ruajtjen e tij pas luftërave etnike të fundshekullit të kaluar. PSA-ja “është kuadri kolektiv në të cilin kryhet afrimi” (D’Arcy, 2007:157). Ky proces përbën politikën e BE-së për Ballkanin Perëndimor me qëllim integrimin e tij në BE. Vendet e Ballkanit janë pjesë e një partneriteti progresiv me qëllim ruajtjen e stabilitetit në rajon dhe krijimin e një zone të tregtisë së lirë (European Movement Albania [EMA]).

Një nga tre instrumentet që PSA-ja të jetë funksionale, është Marrëveshja e Stabilizim Asociimit (MSA), e cila është “një marrëveshje ligjore ndërkombëtare midis vendit nënshkrues dhe BE-së, me bazë stabilizimin, funksioni i së cilës është të vendosë një kornizë ligjore

për bashkëpunim dhe adoptim gradual të standardeve evropiane” (Friedrich Ebert Stiftung, Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, [FES, ISN], 2007:11). MSA-ja është firmosur nga të gjithë shtetet anëtare të BP-së, përjashtim bën Kosova,³ duke u mundësuar shteteve të BP-së perspektivën e eksportimit të mallrave të saj në tregun komunitar, gjë e cila nxit rritjen e ekonomisë rajonale në përgjithësi. Një nga elementët e MSA-së, është se “detyronte” shtetet e BP-së të bashkëpunonin me njëri-tjetrin, për të qenë shtysa për zhvillim reciprok, si dhe për të vendosur dhe mbajtur një Ballkan të stabilizuar dhe larg trazirave etnike dhe politike mes shteteve të tij, ku me bashkëpunim rajonal, do të kuptojmë “vendosjen e një rrjeti marrëveshesh dy dhe shumëpalëshe ndërmjet vendeve të BP-së në fushën tregtare, ekonomike, ligjore dhe lloje të tjera bashkëpunimit” ((Friedrich Ebert Stiftung, Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, [FES, ISN], 2007, f. 12).

Procesi i integritimit të Ballkanit Perëndimor ka kaluar në këto faza:

1. Mbledhja në Fiera e Këshillit Evropian, në qershor 2000, vendosi se “të gjitha vendet e PSA-së janë “kandidate potenciale” për anëtarësim në BE” (Delegation of the European Union to Albania, n.d., parag. 33).
2. Samiti i Zagrebit, nëntor 2000, nëpërmjet PSA-së formuloi instrumentat për zhvillimin e rajonit të Ballkanit Perëndimor (Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë, n.d., parag. 6).
3. Samiti i Selanikut, qershor 2003, konfirmoi axhendën e Selanikut për Ballkanin Perëndimor ... Përmbytja e saj do të konsiderohet si axhenda jonë e përbashkët dhe në të gjithë të angazhohemi për zbatimin e saj. (Komisioni Evropian, 2003, parag. 5).

Komisioni Evropian, gjithnjë e ka vënë theksin se “integrimi në tregtinë rajonale është i një rëndësie vendimtare për Ballkanin Perëndimor, si dhe një element kyç i politikës së BE-së për rajonin. CEFTA plotëson integrimin tregtar të vendeve të Ballkanit Perëndimor me BE-në, të ofruar nga MSA-ja” (Komisioni Evropian, 2008, parag. 5) dhe njëkohësisht ofron mundësinë e zbatimit të marrëdhënive reciproke, në respektim të të drejtave të qytetarëve, zbatimin e shtetit ligjor dhe të një demokracie funksionale.

Kështu, për periudhën 2010 – 2014 (gjysma e vitit), kemi këto të dhëna përse i përket nivelit të eksporteve dhe importeve që vendet e BP-së kanë me vendet e CEFTA-s, në krahasim kjo me totalin e eksporteve dhe importeve të tyre:

Vendi	Eksporti me vendet e CEFTA nga totali i eksporteve					Importi me vendet e CEFTA nga totali i importeve				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Shqipëria	10 %	12 %	12 %	12 %	11 %	10 %	9 %	9 %	8 %	7 %
Bosnja Hercegovina	36 %	35 %	32 %	32 %	16 %	27 %	25 %	25 %	25 %	11 %
Maqedonia	31 %	27 %	24 %	20 %	17 %	12 %	12 %	12 %	11 %	10 %
Mali i Zi	40 %	40 %	62 %	63 %	43 %	40 %	45 %	45 %	41 %	37 %
Serbia	32 %	29 %	29 %	25 %	21 %	9 %	8 %	9 %	8 %	5 %
Kosova	24 %	26 %	20 %	35 %	36 %	37 %	35 %	18 %	31 %	28 %

Burimi: CEFTA 2014

³ Kosova në kohën e publikimit të këtij punimi, ka përfunduar fazën e inicimit të MSA-së, që nënkupton se janë vendosur inicialet në tekstin e MSA-së nga përfaqësuesit e të dy palëve: BE-ja dhe Kosova. Ndërkohë Komisioni Evropian, është duke përgatitur propozimet për t’ia paraqitur Këshillit, i cili duhet të marrë vendimin për nënshkrimin dhe përfundimin e MSA-së.

Nga krahasimi i këtyre të dhënave, Shqipëria është vendi me nivelin më të ulët të eksporteve të saja drejt vendeve të CEFTA-s, duke arritur nivelin 10 %, si më të ulët në vitin 2010, ndërsa nivelin më të lartë të eksporteve me vendet e CEFTA-s kundrejt totalit të importeve, e ka Mali i Zi, me 63 % në vitin 2013 (vit i cili i ka të dhënat e azhornuara nga CEFTA vetëm për gjysmën e tij). Në nivelin e importeve, vendi me nivelin më të ulët është Serbia, e cila për gjysmën e parë të vitit 2014 nga totali i të gjitha importeve, me vendet e CEFTA-s importi zë vetëm 5%, ndërsa nivelin më të lartë të importit e ka Mali i Zi, 45 % për vitin 2011 dhe 2012. Nga të dhënat rezultojnë se Mali i Zi është shteti që importon dhe eksporton më shumë produkte me vendet e CEFTA-s. Ndërsa Shqipëria vijon të jetë me nivele të ulëta si eksporti dhe importi, gjë e cila tregon për zhvillim tregtar në një shkallë të vogël me vendet e CEFTA-s. Në total, këto të dhëna janë shumë domethënëse, pikërisht për rëndësinë dobiprurëse dhe për mirëfunksionimin e marrëveshjeve mes shteteve të BP-së. Ndërkohë që Komisioni Evropian, për të njëjtat zëra shprehet me opinionin: “Rritja e tregtisë me vendet e tjera të CEFTA-s pësoi ngadalësim në vitin 2013, për shkak të një rënie prej 16% të importeve të mallrave nga blloku, pjesërisht duke pasqyruar kërkesë më të dobët të aktivitetit ekonomik në Shqipëri” (Komisioni Evropian, 2014, faqe 25).

Koha ka treguar se marrëdhëniet e njëanshme nuk sjellin dobi, përkundrazi zgjerojnë hendekun dhe ulin besueshmërinë në bashkëpunim, gjë e cila largon edhe më shumë ekonominë tona nga integrimi me ekonominë evropiane e më tej, atë globale. Vetë pozicioni gjeografik i rajonit, interesat strategjike të të cilit, si një rrugë kryesore lidhëse mes Lindjes dhe Perëndimit, do të përforcoheshin me një dinamikë të re, që do ta bënte integrimin e tij të shpejtë, të domosdoshëm për vetë Evropën, ndërkohë që perspektiva e Ballkanit si një vatër e re zhvillimi ekonomik dhe punësimi, do të lehtësonte edhe vetë BE-në, nga një sfidë që është sa politike, po aq edhe ekonomike. (MPJ, n.d., parag. 12).

Një pyetje ndihmëse kërkimore që parashtrohet në këtë rast është: Cili është roli i menaxhimit në marrëdhëniet ekonomike mes vendeve të BP-së në kuadër të bashkëpunimit rajonal?

“Menaxhimi është aq i vjetër sa piramidat” – ka thënë Prof. Dr. Fredmund Malk (2009:168). Ndërkohë që, pesë funksionet e propozuara nga Henri Fayol (1841-1925) në menaxhim; (i) Planifikimi, (ii) Organizimi, (iii) Udhëheqja, (iv) Koordinimi, dhe (v) Kontrolli (1966) janë aktuale edhe sot dhe gjejnë gjerësisht zbatim. Ndaj edhe pse menaxhimi ka mbetur i identifikuar në mendjen e publikut dhe të akademikëve si “menaxhim biznesi” (Drucker, 1999:7) elementë të tij, ne i gjejmë në të gjithë aktivitetin e jetës sonë dhe në çdo nivel organizate dhe institucioni, pa e diferencuar më si element biznesi.

Për rritje të efektshmërisë dhe përgjegjësisë së bashkëpunimit rajonal të vendeve të BP-së, ekonominë e të gjitha këtyre vendeve, duhet të trajtohen si veprimtari të një organizate të madhe rajonale dhe ndërkombëtare, me një qëllim unik, që është rritja ekonomike e rajonit. Kjo do të lejonte zbatimin e koncepteve të menaxhimit pasi ekonominë e rajonit kanë një origjinë të njëjtë, si vende ish – komuniste, të cilat vetëm pas viteve '90 filluan aplikimin e ekonomisë së tregut. Po kështu mundëson që të zbatohet një praktikë e njëjtë menaxheriale, ashtu si edhe vendet e NAFTA-s zbatojnë koncepte të njëjta menaxheriale apo edhe ato të BE-së, mjaft që politikat e bashkëpunimit rajonal të udhëhiqen nga menaxherët më të aftë nga të gjitha vendet e BP-së, të cilët të jenë të gjendje të identifikojnë problemet dhe të ofrojnë zgjedhjen më të mirë ekonomike, më pas edhe zgjidhje politike për rajonin. Vetë shoqëria është në dinamikën, ndaj edhe menaxhimi rajonal duhet të veprojë dhe të përballet me sfidat që ofron koha.

Zbatimi i parimeve menaxheriale në bashkëpunimin rajonal sjell:

1. Përmirësohet mënyra se si menaxhohet bashkëpunimi rajonal, e cila do të thotë rritje të besimit dhe të tregtisë mes shteteve të BP-së në kuadër të CEFTA-s.
2. Njeh më mirë fushën e veprimit të bashkëpunimit rajonal, që do të thotë, rrit mundësinë e zbatimit të politikave të përbashkëta proteksioniste.
3. Edhe pse kultura dhe traditat në vendet e BP-së janë të ndryshme, ato kanë karakteristika të përbashkëta me njëri-tjetrin, më shumë se me rajonet e tjera, ndaj dhe bashkëpunimi mes tyre është më i natyrshëm.
4. Një menaxhim efektiv, është burim kryesor për hartimin e strategjive, për suksesin dhe zhvillimin ekonomik të rajonit, si dhe për realizimin e qëllimit të vendosur në marrëveshjet bashkëpunuese.

Pra, menaxhimi që pati sukses në biznes, synohet të bëjë këtë gjë edhe në funksionin e bashkëpunimit rajonal, me qëllim që të rritet fuqia ekonomike vepruese dhe të përmirësohet mirëqenia e popujve të rajonit. “Çdo organizatë vepron si një teori e biznesit... Strategjia konverton këtë teori biznesi në një performancë. ... Strategjia është gjithashtu testi i teorisë së biznesit” (Drucker, 1988) dhe ky tipar, gjykoj se duhet të jetë synimi për t’u realizuar, në çdo pjesë të bashkëpunimit rajonal.

4. Përgatitja ekonomike e shteteve të BP-së drej integrimit rajonal dhe global

Globalizimi është një fenomen që fillimisht ishte ekonomik, duke sjellë zhvillimin e kësaj të fundit përtej kufijve nacional, të cilat nuk përbënin më barrierë për lëvizjen e kapitalit, të njerëzve dhe ideve, duke përhapur me një shpejtësi të madhe edhe zbulimet e reja teknologjike dhe ndikoi drejtpërdrejt në zhvillimin e tregtisë. Një tjetër përkufizim për globalizmin e jep edhe Civici, duke e quajtur një “proces historik të shfaqur dhe zhvilluar që prej shumë shekujt në planetin tonë, ndëkohë që dy motorët aktual më të fuqishëm të tij janë ndryshimet teknologjike dhe modalitetet ndërnacionale të faktorëve të prodhimit” (2009:24). Ndërsa sipas studiuësve, bashkëpunimi rajonal do të “... ndikohet më shumë nga globalizimi atëherë kur drejtuesit do të vendosin të hyjnë në tregjet globale” (Robbins, DeCenzo, 2011:85). Ndaj ne duhet të jemi të vetëdijshëm dhe koshient, për rolin kyç që ka bashkëpunimi ekonomik për çdo vend të rajonit në perspektivat e tij drejt integrimit evropian, e më tej drejt globalizimit.

Këndvështrimi dhe e ardhmja e rajonit duhet të tentojë drejt integrimit të përbashkët të shteteve të BP-së në tregun evropian dhe më tej drejt globalizmit ekonomik, por jo drejt nacionalizmit të sëmurë ekonomik. Ekonomia, si dhe fushat e tjera duhet të ngrihen përtej ndasive, që largojnë bashkëpunimin mes vendeve të BP-së. Kështu, nëse ekonomia e Ballkanit Perëndimor do të trajtohet si një shumëkombëshe, ku ekonomia e çdo shteti të BP-së do të trajtohet si një filial i pavarur nga të tjerët por me qëllime dhe objektiva të përbashkët, mundësitë për zhvillim dhe rritje do të jenë më të mëdha. Por kjo nuk do të thotë të mos mendojmë për ekonomitë tona kombëtare, përkundrazi, ky këndvështrim i ri dhe vizion i qartë për të ardhmen tonë të përbashkët nuk bën gjë tjetër veçse forcon besimin reciprok dhe rrit perspektivën tonë evropiane, e më tej atë globale. Vetë integrimi rajonal i tregtisë është i një rëndësie vendimtare për BP-në dhe një element kyç i politikës së BE-së për rajonin (Komisioni Evropian, 2008, parag. 7), sepse realizimi i këtij integrimi ka dy avantazhe: *së pari*, ka interes ekonomik për vendet e rajonit se ndihmon në rritjen e ekonomive të tyre dhe *së dyti*, ndihmon

në përshpejtimin e procesit të integritit të vendeve të BP-së në BE.

Globalizmi në vetvete është një sfidë ekonomike dhe ekonomia e rajonit sa më e bashkuar dhe konkurruese të jetë, aq më të lehtë e ka ta përballojë atë. Lëvizja drejt globalizmit fillon me eksportin e mallrave në vendet e huaja dhe, që ekonomia rajonale fillimisht të hyjë e suksesshme në ekonominë globale dhe të jetë konkurruese, duhet të kalojë në dy stadi: fillimisht duhet të kalojë testin e parë që produktet e vendeve të rajonit të jenë të pranueshme, me cilësi dhe çmim në tregun rajonal, e më tej në një hap të dytë, në tregun evropian. Kjo do të thotë, të mendosh në mënyrë globale, duke vepruar në një ekonomi rajonale për të marrë dhe përfituar të mira kombëtare. Sot, globalizimi po shton presionin e konkurrencës dhe koha e “avantazheve krahasuese” të Rikardos duket se ka kaluar plotësisht në favor të kohës së “avantazheve konkurruese” që krijohen me politika ekonomiko-financiare e sociale të miradresuara (Civici, 2010:234).

Por, po t'i hedhësh një sy hartës dhe demografisë së vendeve të BP-së do të shohësh se ato kanë një sipërfaqe dhe popullsi të vogël, krahasuar kjo me vende të tjera në botë. Por, kjo nuk mund të shërbejë si kusht për të zhvilluar atë që ekspertët e kanë quajtur “sindroma e të qenit vend i vogël”. E parë në këtë këndvështrim, kjo justifikon të gjitha mosarritjet e vendeve tona pasi kaq janë hapësirat dhe mundësitë, se vijmë edhe nga konfliktet etnike” Por, në këtë botë të globalizuar, me mundësi të jashtëzakonshme komunikimi, shkëmbimesh tregtare, informacioni e transferimi njohurisht lehtësisht të realizueshme, mundësitë për të ofruar shërbime cilësore pa kufij largësie ose gjuhe, etj., mundësitë për zhvillim, janë pa fund (Civici, 2009:176). Kjo do të thotë se vendet e BP-së duhet të ecin përpara me politika tregtare, fiskale dhe arsimore që të bëhen pjesë e globales pavarësisht sipërfaqeve të vendeve të tyre, në mënyrë që politikat e hartuara të jenë sa më frytdhënëse në rritjen dhe zhvillimin e ekonomisë, performancës së institucioneve të saj dhe besimit në qëndrueshmërinë politike, ekonomike dhe sociale të rajonit.

Por globalizimi nuk ka vetëm efektet e tij pozitive. Kështu, sipas Raportit të Bankës Botërore, *Evropa Juglindore Raporti i Zhvillimeve Ekonomike nr. 3*, për vitin 2012, disa nga efektet e krizës globale në rajonin tonë ishin: rënie ekonomike, rritje të çmimeve të produkteve ushqimore, pasiguri globale, ulja e kërkesës nga jashtë, e cila solli uljen e prodhimit dhe rritjen e papunësisë kryesisht të grave, të të rinjve, të personave me arsim të pakët apo pakicave etnike, rritje të inflacionit, që solli rënie të pagave reale, probleme sociale, si rritje të varfërisë, etj.

Si përfundim, mund të themi se “nëpërmjet rritjes së lidhjeve ekonomike , vendet e rajonit do të jenë në gjendje të krijojnë një bazë të fortë për zhvillimin ekonomik dhe në këtë mënyrë, do të jenë më mirë të përgatitur, që përfundimisht të hyjnë në Bashkimin Evropian” (Komisioni Evropian, 2008, paragraf. 5) dhe më tej të integrohen në ekonominë globale dhe të jenë konkurruese.

5. Konkluzione dhe rekomandime

Raporti dhe marrëdhëniet mes shteteve të BP-së me njëri-tjetrin dhe me vendet e BE-së, morën një dimension të ri dhe u zgjeruan në kuadër të PSA-së që këto vende, filluan me BE-në prej 1999. Pas kësaj, kemi anëtarësimin e vendeve të BP-së në Marrëveshjen e CEFTA-s dhe në Këshillin për Bashkëpunimin Rajonal, ku në themel të bashkëpunimit u synua vendosja e partneritetit, reciprocitetit dhe konsensusit. CEFTA hapi një fushë të re veprimi, u krijua Zona e Tregtisë së Lirë mes shteteve anëtare, e cila lejonte kalimin e lirë të mallrave dhe shërbimeve. Ndërsa funksioni kryesor i Këshillit për Bashkëpunimin Rajonal ishte të gjenerojë dhe të koordinojë projektet e zhvillimit të një karakteri të përgjithshëm rajonal, në të mirë të secilit

pjesëmarrës individual dhe krijimin e një klime të përshtatshme politike në zbatimin e tyre.

Një nga tre instrumentet e PSA-së është Marrëveshja e Stabilizim Asociimit, e cila u mundëson shteteve të BP-së perspektivën e eksportimit të mallrave të tyre në tregun komunitar, gjë e cila nxit rritjen e ekonomisë rajonale në përgjithësi dhe “detyron” shtetet e BP-së të bashkëpunojnë me njëri-tjetrin, për të qenë shtysa për zhvillim reciprok dhe ruajtjen e paqes dhe stabilitetit në Ballkan, gjë e cila, do të lehtësonte edhe vetë BE-në, nga një sfidë që është sa politike, po aq edhe ekonomike. Përsa i përket zbatimit të parimeve menaxheriale në marrëdhëniet ekonomike mes vendeve të BP-së, ato janë pozitive pasi ndihmojnë bashkëpunimin rajonal në rritjen e besimit dhe të tregtisë mes shteteve anëtare të BP-së, e cila çon në rritjen e fuqisë ekonomike vepruese dhe në përmirësimin e mirëqenies së popujve të rajonit. E gjitha kjo, për të përgatitur ekonominë e rajonit për të hyrë në tregun evropian dhe më pas global.

Këndvështrimi dhe e ardhmja e rajonit është drejt integritimit evropian, më tej drejt globalizmit ekonomik, por jo drejt nacionalizmit të sëmurë ekonomik. Ekonomia, si dhe fushat e tjera duhet të ngrihen përtej ndasive, që largojnë bashkëpunimin mes vendeve të BP-së. Kështu, nëse ekonomia e Ballkanit Perëndimor do të trajtohet si një shumëkombëshe, ku ekonomia e çdo shteti të BP-së do të trajtohet si një filial i pavarur nga të tjerët por me qëllim dhe objektiva të përbashkët, mundësitë për zhvillim dhe rritje do të jenë më të mëdha. Por kjo nuk do të thotë të mos mendojmë për ekonomitë tona kombëtare , përkundrazi, ky këndvështrim i ri dhe vizion i qartë për të ardhmen e përbashkët rajonale nuk bën gjë tjetër, veçse forcon besimin reciprok dhe rrit perspektivën evropiane të rajonit, e më tej atë globale, me devizën: “Të mendosh në mënyrë globale, duke vepruar në një ekonomi rajonale për të marrë dhe përfituar të mira kombëtare”.

Bibliografia

Banka Botërore, *Evropa Juglindore Raporti i Zhvillimeve Ekonomike nr. 3, 18 dhjetor 2012.*

Bogdani. M. dhe Loughlin, J. (2004), “Shqipëria dhe Bashkimi Evropian. Integrimi Evropian dhe Perspektiva e Pranimet”, Shtypshkronja “Dajti”, Tiranë, Shqipëri.

Central European Free Trade Agreement, (n.d.), *CEFTA Trade Statistics 2010*. Marrë nga:
<http://192.232.255.119/~cefta/sites/default/files/statistic.pdf> (parë më 08 nëntor 2014).

Central European Free Trade Agreement, (n.d.), *CEFTA Trade Statistics 2011*. Marrë nga:
<http://192.232.255.119/~cefta/sites/default/files/CEFTA%202011%20STATS.pdf> (parë më 08 nëntor 2014).

Central European Free Trade Agreement, (n.d.), *CEFTA Trade Statistics 2012*. Marrë nga:
http://192.232.255.119/~cefta/sites/default/files/Cefta_trade_statistics_2012.pdf (parë më 10 nëntor 2014).

Central European Free Trade Agreement, (n.d.), *CEFTA Trade Statistics 2013*. Marrë nga:
http://192.232.255.119/~cefta/sites/default/files/Cefta_trade_statistics_1H-2013-2k.pdf (parë më 10 nëntor 2014).

Central European Free Trade Agreement, (n.d.), *CEFTA Trade Statistics 2014*. Marrë nga:
http://192.232.255.119/~cefta/sites/default/files/Cefta_trade_statistics_1HY2014-low.pdf (parë më 13 nëntor 2014).

Civici, A. (2009), “Globalizmi ... Ante Portas”, botuar nga UET/PRESS, Tiranë, Shqipëri.

Civici, A. (2010), “Kriza financiare Globale”, botuar nga UET/PRESS, Tiranë, Shqipëri.

Czinkota, M. R., Ronkainen, I. A., Moffet, M. H., (2010) “Biznesi Ndërkombëtar”, *Integrimi ekonomik*, Botues Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, Tiranë, Shqipëri.

D’Arcy, F. (2007), “Politikat e Bashkimit Evropian”, botuar nga Papirus, Tiranë, Shqipëri.

Delegacioni i Bashkimit Evropian në ish – Republikën Jugosllave të Maqedonisë (n.d.), CEFTA.

Marrë nga:

Delegation of the European Union to Albania, (n.d.), *Political and Economic relations*. Marrë nga:

Drucker, P. F. (1988), "The theory of the Business, Chapter One". (Cambridge, Mass.: Harvard Business School Press).

Drucker, P. F. (1999), "Management Challenges for the 21st Century", Harper Business, An Imprint of Harper Collins Publishers, USA.

European Commission, (n.d.), *Countries and region. Western Balkans*. Marrë nga: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/western-balkans/> (parë më 06 nëntor 2014).

European Movement Albania (2009), "Manuali i Procesit të Integritimit Evropian. Roli dhe rëndësia e institucioneve", Shtëpia Botuese Flesh, Tiranë. Marrë nga: <http://www.em-al.org/skedaret/1315410959-Manuali%20i%20procesit%20te%20Integritimit%20Evropian.pdf> (parë më 09 nëntor 2014).

Friedrich Ebert Stiftung, Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, (2007), "MSA – Sfidat dhe rrjedhojat e zbatimit", Tiranë, Shqipëri.

Henri Fayol Management Gunus. E gjejmë edhe në: Fayol Henri, *Administration industrielle et générale - prévoyance organisation - commandement, coordination - contrôle*, (1966) Paris Dunod.

http://eeas.europa.eu/delegations/albania/eu_albania/political_relations/index_en.htm (parë më 10 nëntor 2014).

http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/eu_kosovo/political_relations/stabilisation_and_association_process/index_sq.htm (parë më 10 nëntor 2014)

http://eeas.europa.eu/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/eu_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/trade_relation/trade_integration/cefta/index_sq.htm (parë më 07 nëntor 2014).

Komisioni Evropian, (2003), *Njoftim për shtyp*. Marrë nga: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm (parë më 11 nëntor 2014)

Komisioni Evropian, (2008), *Memo*, 08/143. Marrë nga: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-08-143_en.htm (parë më 05 nëntor 2014).

Komisioni Evropian, (2014), *Dokument pune i stafit të Komisionit Progres Raporti 2014 për Shqipërinë*, Bruksel, 8 tetor. SWD(2014) 304 final provisoire. Marrë nga: <http://www.integrimi.gov.al/al/dokumenta/progres-raporte/progres-raporti-2014&page=1> (parë më 25 tetor 2014).

Kristo, I. (2004), "Bisnesi Ndërkombëtar", Shtëpia Botuese Pegi, Tiranë, Shqipëri.

Malk, F. (2009), "100 years of Peter F. Drucker, the Father of Management", M.O.M – Letter, nr. 11/09, vol. 17.

Ministria e Integritimit, (2010), *Fjalorth për Integritimin Evropian, Institucionet dhe Politikat e Bashkimit Evropian*.

Ministria e Punëve të Jashtme, (n.d.), *Shqipëria në rajon*. Marrë nga: http://www.punë_tëjashtme.gov.al/al/Misioni/shqipëria-ne-rajon (parë më 09 nëntor 2014).

Nunaj, T. (2013) *Menaxhimi i duhur dhe efikas i administratës publike si sfida për integritimin e Shqipërisë në BE*, Economicus, vol. 10, f. 153-164, Botimi UET/PRESS, Tiranë, Shqipëri.

Robbins, S. P. and DeCenzo, D. (2011), "Bazat e menaxhimit, Koncepte dhe aplikime themelore", botuar nga UET/PRESS, Tiranë, Shqipëri.

Svilanovic, G. (n.d.), *Overview*. Marrë nga: <http://www.rcc.int/pages/6/2/overview> (parë më 11 nëntor 2014).

Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë, (n.d.), *Procesi i Stabilizimit Asociimit*.